

>> ptáci našich lesů

TETŘEV HLUŠEC (TETRAO UROGALLUS)

Robert Doležal

Tetřeva hlušce, mohutného hrabavého ptáka, zná každý důvěrně z fotografií, obrazů a rytin s loveckou tematikou, jako exponát z muzeí nebo prostřednictvím místních názvů typu Tetřeví vrch, Tokaniště, Tetřevka nebo Kohoutí hřeben. Všichni ho známe, někteří dokáží vyjmenovat i fáze jeho toku, ale kdo z nás někdy tetřeva viděl? Snad jen pár lesníků a ornitologů. Druh, jehož početnost se ještě v roce 1935 odhadovala na 12 tis. jedinců, se z naší přírody téměř vytratil a v současné době tvoří posledních asi 250 ptáků jedinou životaschopnou populaci žijící na Šumavě. Jinde, snad jen s výjimkou zbytkové populace v Beskydech, se vyskytuje pouze sporadicky a náhodně a je docela možné, že v budoucnu z našich lesů zmizí docela.

Kohouti tetřeva hlušce byli loveni výhradně během toku. Lovec se k nim přískokem přibližoval během broušení - fáze toku, kdy po dobu několika sekund nevnímají své okolí.
Foto: Petr Mückstein

Rozšíření

Tetřev hlušec má palearktický typ rozšíření s výskytem od severního Španělska a Skotska po střední Sibiř, kde jej nahrazuje příbuzný tetřev skalní (*Tetrao parvirostris*). Jeho domovem jsou lesy boreální a mírné zóny. V Evropě se jeho areál v důsledku odlesňování a úbytku tetřevů v posledním století rozpadl na izolované reliktní populace vázané především na horské oblasti. Ve Skotsku, kde populace tetřeva hlušce vyhynula koncem 18. století, byl úspěšně reintrodukován v letech 1837–38 z ptáků pocházejících ze Švédska. Podobné programy probíhají i v jiných zemích Evropy (Šťastný et

al., 2006). Odhad evropské hnízdní populace přesahuje 760 tis. párů (25–49 % populace celkové) a v letech 1970–1990 byla hodnocena jako stabilní. V následujících letech 1990–2000 zaznamenala na většině evropského areálu pokles, zvláště ve Finsku a Švédsku. Přesto je hodnocena jako stabilní díky početnímu nárůstu v klíčové oblasti Ruska a stabilitě další početné norské populace (BirdLife International 2004). V Červené knize ohrožených druhů ČR figuruje tetřev hlušec v kategorii ČR – kriticky ohrožený druh a podle údajů z let 2001–2003 hnízdilo v České republice 150–200 párů tohoto druhu (Šťastný et al., 2006).

Prostředí a způsob života

Tetřev hlušec vyhledává rozlehlé komplexy jehličnatých nebo smíšených lesů s mýtinami, pasekami, rašeliništi či vřesovišti. Důležité jsou přechody takových porostů s volnými plochami, jejich věková strukturovanost a přítomnost bohatého podrostu bobulonosných bylin a keřů, zvláště pak borůvek, které mu poskytují potravu a úkryt (Hudec a kol., 2005). Podobné lesy se v rámci střední Evropy zachovaly především v horských polohách nad 800 m n. m. U nás je centrem výskytu tetřeva hlušce Šumava, kde v současnosti žije 90 % veškeré naší populace. Zbytek obývá Beskydy

*Detail opeření hlavy tetřevího kohouta mimo období toku, kdy jsou poušky méně výrazné.
Foto: Petr Šaj*

a Krušné hory. Několik posledních jedinců přezívá v Krkonoších a Jeseníkách. Z tradičních oblastí výskytu, které se nacházely v nižších polohách, zcela vymizel. Tetřev je stálý pták a samci jsou věrni svým domovským okrskům. Mladší samice jsou pohyblivější. Přelety na větší vzdálenost jsou známy v jarních a podzimních měsících jen v některých oblastech především severovýchodní Evropy v souvislosti s hledáním potravy.

Popis

Tetřev je mohutný pták, kdy samec dosahuje velikosti krocana a je o třetinu větší než samice. Na rozdíl od ní je samec černohnědý a na hrudníku kovově modrozelený. Má velmi dlouhý ocas, který během toku zvedá a rozevívá do vějíře, dlouhý krk a mohutný, silně zahnutý žlutý zobák. Nad očima se nacházejí výrazné červeně zbarvené kožní útvary – poušky. Na břicho a na ocasy má různé velké bílé skvrny. Nohy má silné, hrabavé a celé opeřené. Samice je zřetelně menší a může být zaměněna za samici tetřívku, které se podobá. Ta je ale menší s nápadně vykrojeným ocasem. Celkově je samice tetřeva hnědá, tmavě příčně proužkovaná a na hrudi má výraznou rezavou skvrnu. Tetřevi se zdržují často na zemi, ale i na stromech, kde oštipují jehličí a nocují. Vzlétají s velice hlasitým máváním křídel, v letu se střídají výbušné rázy křídel a delší klouzání. Ozývají se především na tokaništi (Hudec a kol., 2005).

Hnízdění a péče o mláďata

Obě pohlaví, která žijí po celý rok odděleně, se setkávají až na tradičních a dlouhá léta využívaných tokaništích. Tok začíná v nižších polohách již v březnu, vrcholí v dubnu a ve

vyšších polohách končí v květnu. Navečer se samci slétnou na okrajové stromy pasek a ozývají se řhavyými zvuky zvanými vrzání. Za rozednění začínají pukáním či klepáním, což zní jako t-k t-k t-k, následuje trylek, což je zrychlené dvojí pukání, který končí vylousknutím, zvukem připomínajícím vylétnutí zátky z láhve. Poslední částí je broušení, které trvá 3–5 sekund a samec při něm má krk natažený kolmo vzhůru a široce rozevřený zobák. V této fázi ztrácí přehled o svém okolí, čehož využívali lovci k přiblížení. Odtud také pochází druhové jméno hlušec. Zvukové projevy doprovázející tok nejsou příliš hlasité. Samec se po toku otřepe a odlétá za samicemi ozývajícími se tlumeným gok gok gok. Následuje páření. Slepice se vždy páří s dominantním kohoutem. Hnízdem je jamka, kterou si samice vyhrabe nedaleko tokaniště na zemi, zpravidla při kmeni, pod vývratem, u hromady klestu nebo mezi kořeny. Mírně ji vystele a v průběhu dubna a začátkem května do ní naklade 6–16 vajec. Snůšky s více než 10 vejci pocházejí nejspíše od dvou samic. Doba sezení je 26–28 dní. Kuřata se líhnou během jednoho dne a samice je brzy odvádí na suchá místa s dostatkem živočišné potravy, kterou jim pomáhá vyhrabávat. Vývoj mláďat je rychlý: ve věku 8–9 dní se pokoušejí vylétnout na stromy, ve dvou týdnech zvládají uletět větší vzdálenosti a po 30–40 dnech jsou již plně opeřena, ale nadále zůstávají se samicí v hejnků až do září. Tehdy se dělí na hejnků samců a samic (Hudec a kol., 2005). Na podzim se odbývá méně nápadný podzimní tok bez samic.

Potrava

Tetřevi jsou převážně býložraví. Od podzimu do jara oštipují v korunách jehličí a pupeny stromů, častěji jehličnatých, méně listnatých. V ostatních částech roku se živí bobulemi, bukvicemi, drobnějšími lístky a výhonky rostlin, ale také hmyzem, pavouky a stonožkami, které sbírají z povrchu země nebo je vyhrabávají. Oblíbenou a energeticky významnou potravou jsou květy a bobule brusnicových rostlin, především borůvky (Málková a kol., 2012).

Význam a ochrana

Tetřev byl dříve ceněnou lovnou zvěří, ale lovení byli pouze kohouti v toku. Od roku 1988 je celoročně hájen bez možnosti udělení výjimky (od roku 1996). Tento druh je uveden v příloze I Směrnice o ochraně volně žijících ptáků 79/409/EHS, a tudíž je předmětem ochrany ve dvou ze 41 ptačích oblastí vyhlášených na území ČR (Beskydy a Šumava).

Nutným předpokladem pro udržení životaschopné populace tetřeva hlušce je dostatečná

*Slepice tetřeva hlušce je na rozdíl od kohouta mnohem menší. Na rozdíl od šestikilového kohouta dosahuje hmotnosti nanejvýš 2,5 kg.
Foto: Petr Mückstein*

Spíše než na tetřeva samotného narazíme na jeho pobytové stopy. Foto: Pavel Smejkal

rozloha vhodných biotopů. V takových oblastech by se měl uplatňovat bezzásahový typ lesního managementu s omezením rušivé lidské činnosti zvláště v době toku, hnízdění a vyvádění kuřat. Jedná se o vyhlášení klidových zón s odklonem turistických, cykloturistických a zimních běžeckých tras a v případě lesnického hospodaření o vyloučení aplikace chemických přípravků, načasování lesních prací mimo kritická období roku a ochranu mladých porostů používáním dobře viditelných dřevěných oplocenek, které pro tetřevy nepředstavují nebezpečí. Nejperspektivnější oblastí s 90 % veškeré naší populace tetřeva je Šumava, proto by se měla jeho ochrana zaměřit právě sem. Především se jedná o nalezení vhodného způsobu hospodaření na územích horských smrčín rozpadlých působením větrných a následně kůrovcových kalamit, která tetřevům vyhovují jak věkovou a prostorovou rozrůzněností, tak přítomností vývrátů a padlých kmenů, které ptákům poskytují úkryt, možnosti k hnízdění i zdroj potravy (www.biomonitoring.cz).

Seznam použité literatury je k dispozici u autora. Další fotografie je možné zhlédnout na internetových stránkách autorů fotek: www.bio-foto.com a www.birdphoto.cz.

Autor:

Ing. Robert Doležal

www.birdwatcher.cz

E-mail: dodin@post.cz